

VI-IX SİNİFLƏRİN ÜMUMİ TARİX KURSLARI ÜZRƏ TƏLİMİN SƏMƏRƏLİ TƏŞKİLİ

Xəyalə Ağamədova,

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

E-mail: xeyale.va@mail.ru

Rəyçilər: dos. P. Səfərov,
ped.ü.fəls.dok. L.N. Nağıyeva

Açar sözlər: təlim prosesi, tədris, öyrədən, öyrənən, metod, fəaliyyət, dərs

Ключевые слова: процесс обучения, преподаватель, учащийся, метод, деятельность, урок

Key words: learning process, teaching, teacher, learner, method, activities, lesson

Təlimin səmərəli təşkilindən danışımdan əvvəl təlim və onun mahiyyətinin nədən ibarət olduğunu öyrənmək. Təlim, ilk növbədə təhsil alan subyektlə-şagirdlə bağlı termindir. Əgər şagirdə öyrənmə arzusu yoxdursa və onda təlim məqsədinə uyğun məqsəd yaranmırsa, əgər o özü müəllimin nəzərdə tutduğu məqsədi həyata keçirmirsə, onu öyrətmək çox çətin olur.

Məktəbdə təlim prosesi özündə təlimin məzmununu, metodlar və təşkilat formasını əhatə edir. Müəllim və şagirdlər tərəfindən həyata keçirilən ikitərəfli prosesə təlim deyilir. Təlim müəllim və şagirdlərin qarşılıqlı fəaliyyət göstərdikləri məqsədyönlü proses olub, cəmiyyət tərəfindən toplanmış sosial-tarixi təcrübənin şagirdlər tərəfindən mənimsənilməsinə xidmət edir. Sosial təcrübə proqram, dərslik və dərs vəsaitlərində cəmləşir. Təlim prosesində təhsil vəzifələri yerinə yetirilir və reallaşdırılır. Deməli, təlim təhsil almağın vasitəsidir (2, 14).

“Təlim” və “təlim prosesi” anlayışları qədim və orta əsr pedaqoqlarının əsərlərində başlıca olaraq tədris başa düşülür. Artıq müasir dövrün metodistləri “təlim” anlayışına bu prosesi təşkil edən iki komponenti-tədris və öyrənmə anlayışlarını da daxil etdilər. Tədris dedikdə dərs materialının mənimsənilməsinə təşkil etmək üçün müəllimlərin fəaliyyəti başa düşülür. Öyrənmə dedikdə keçirilən materialı mənimsəmək üçün şagirdlərin fəaliyyəti başa düşülür (1, 87). Müəllimin fəaliyyətinə təlimin məqsəd və vəzifələrini şagirdlərə aşılamaq, yeni biliklərlə şagirdləri tanış etmək, şagirdlər tərəfindən bilik və bacarıqların qavranması və əldə olunması prosesini idarə etmək, elmi qanunauyğunluqların və qanunların daha aydın şəkildə anlaşılmasını idarə etmək, tədqiqatçılıq fəaliyyətini səmərəli təşkil etmək,

nəzəriyyə və praktika arasında düzgün əlaqə yaratmaq, öyrənmə və inkişaf səviyyəsində şagirdlərdə baş verən dəyişiklikləri düzgün qiymətləndirmək daxildir. Şagirdlərin fəaliyyətinə isə şagirdin oxumağa müsbət motivasiya yaratmaq üçün şəxsi fəaliyyəti, əldə olunan yeni bilikləri və bacarıqları qavramaq, qanunauyğunluqları və qanunları öyrənmək, səbəb-nəticə əlaqələrini qavramaq, analiz, sintez, tutuşdurma, sistemləşdirmə, ümumiləşdirmə, yaranan problemlərin müstəqil həlli üçün praktiki fəaliyyət əldə olunan uğurları diaqnostlaşdırmaq, özünə nəzarət, qazanılan bacarıqların sistemləşdirilməsi daxildir.

Bildiyimiz kimi, təlim-təربiyə prosesinin təşkilinin əsas forması dərsdir. Dərs proqram və cədvəl əsasında sinifdə aparılan məşğələ növüdür. Dərsdə şagirdlərin iştirak etməsi məcburidir. Dərsdə proqramda nəzərdə tutulan həcmdə təlim materialı öyrədilir, bilik verilir və şagirdlər bu material əsasında təربiyə edilir. Dərs mürəkkəb bir prosesdir. Onun proqram məzmunu dərsdən-dərsə dəyişir, iş formaları mürəkkəbləşir. Müəllim sorğu vasitəsi ilə şagirdlərin biliklərini yoxlayır və möhkəmləndirir. Dərs zamanı müəllim materialı təhlil etməklə və ümumiləşdirməklə dərkətməni təşkil edir, yeni bilikləri öyrətmək üçün şagirdlərin dayaq biliklərindən istifadə etməyi öyrədir. Eyni zamanda müəllim dərsdə şagirdlərin xəritədən, tarixi sənəddən baş çıxarmaq, tarixi hadisələri müqayisə etmək və s. kimi bacarıqlarını inkişaf etdirir.

Tarix dərsi vəzifələrinin çoxluğu ilə seçilir. Hər bir dərsin öz mövzusu olur. Mövzu ayrı-ayrı hissələrdən ibarətdir ki, bu da dərsin planını təşkil edir. Planın üç-beş hissədən ibarət olması məqsədə uyğundur. Müəllimin dərsin mövzu və planını şagirdlərə bildirməsi vacibdir. Bu, şagirdlərdə iza-

VI-IX siniflərin ümumi tarix kursları üzrə təlimin səmərəli təşkili

hın gedişini izləməyi asanlaşdırır. Hər bir müəllim dərslərin ideyasını və məqsədlərini müstəqil surətdə müəyyənləşdirərkən proqram materialını, metodik göstərişləri rəhbər tutmalıdır.

Dərslərin gedişi zamanı müəllim şagirdləri yeni materialı mənimsəməyə hazırlayır, dərslərin məni təşkil edir, şagirdlərin hafizəsində mühüm tarixi hadisələri, təzahürləri, terminləri, anlayışları möhkəmləndirir, şagirdlərdə dərslərin və sənədlə, xəritə və şəkillə işləmək bacarığını formalaşdırır, mənimsənilmiş bilik, bacarıq və vərdisləri tətbiq etməyi öyrədir və nəhayət mənimsəmə dərəcəsinə yoxlayır.

Təlimin səmərəliliyi onun təşkilatı formasının düzgün seçilməsindən çox asılıdır. Məqsəddə nail olaq üçün ekskursiyadan, laboratoriyadan, tədris - təcrübə sahəsindən, seminardan, fakültativ məşğələlərdən, əlavə məşğələdən və s. istifadə olunacağı müəyyən edilməlidir. Metodlar təlimin təşkilinin ən mühüm komponentləridir. VI-IX siniflərdə tarix dərslərinin səmərəli təşkil edilməsi və şagirdlərə zəruri bilik, bacarıq və vərdislərin verilməsi metodların düzgün seçilməsindən asılıdır.

Tarix dərslərinin tiplərinin müəyyənləşdirilməsində tarix təlimi metodikası elmində vahid fikrin olmadığı məlumdur. Müxtəlif illərdə müxtəlif alimlər tarix dərslərini onların səciyyəvi cəhətlərini nəzərə alaraq müxtəlif təsnifatlar veriblər. İ.N. Kazantsev dərslərin təsnifatında üç prinsipi əsas götürür: məzmun, didaktik məqsədlər, keçirilmə üsulları. B.P. Yesipov dərsləri didaktik məqsədlərinə görə 6 yerə bölüb: kombinləşdirilmiş (qarışıq) dərslər, yeni materialla tanışlıq, biliklərin möhkəmləndirilməsi, biliklərin ümumiləşdirilməsi və sistemləşdirilməsi, bilik və bacarıqların təkmilləşdirilməsi və möhkəmləndirilməsi, biliklərin yoxlanması. V.Q. Kartsov dərslərin 4 tipini fərqləndirir: 1) yeni biliklər verən; 2) təkrar və ümumiləşdirici; 3) biliklərin yoxlanması; 4) qarışıq dərslər. P.S. Leybenqub da 4 dərslər tipi göstərir: 1) təlim prosesinin bütün, yaxud bir neçə elementini əhatə edən; 2) təkrar-ümumiləşdirici; 4) biliklərin yoxlanması və qeydə alınması. A.A. Vagin isə VI-IX siniflərdə aşağıdakı dərslər tiplərini göstərir:

1) Təlim prosesinin bütün hissələrini əhatə edən; 2) Yeni material haqqında məlumat verən; 3) Təhlil dərsləri; 4) Yekun dərsləri; 5) Bacarıq və vərdislər

formalaşdırıcı; 6) Təkrar – ümumiləşdirici dərslər.

Onu da qeyd etmək ki, V-VI siniflərdə təlim prosesinin bütün hissələrini əhatə edən dərslər tipik dərslər hesab olunur. Bu siniflərdə tarix dərslərini bütövlükdə yeni materialı şərh formasında, yaxud sənədi təhlil etmək formasında keçmək olmaz. Bu yaşda uşaqların diqqəti sabit deyil, eyni zamanda tarixi təsəvvürləri azdır. VII-VIII siniflərdə qarışıq dərslər tipi üstünlük təşkil edərək, bütün dərslərin təqribən yarısını təşkil edir. Artıq bu siniflərdə tarixi sənədlə təhlil dərsləri, kontur xəritə ilə iş dərsləri üzrə plan tərtib etmək və bu kimi dərslər keçilir. Eyni zamanda təkrar ümumiləşdirici dərslər əhəmiyyətli rol oynamağa başlayır.

Dərs nümunəsi

§ 17. “Avropada ən qədim dövlət. Qədim Yunan şəhər dövlətləri”

• Standartlar:

1) 3.1.1. Qədim dövlətlərin yaranmasını, idarəetmə qaydalarını, sosial-iqtisadi münasibətlərini təsvir edir;

2) 4.1.1. Dövlətlərin və mədəniyyətlərin inkişafında tarixi şəxsiyyətlərin rolunu izah edir.

• Məqsəd

1) Yunan şəhər - dövlətlərinin yaranmasını, idarəetmə qaydalarını sosial-iqtisadi münasibətlərini təsvir edir.

2) Solonun Yunanıstan tarixində rolunu müəyyənləşdirir.

• **İnteqrasiya:** Ədəbiyyat 2.1.3; Həyat bilgisi. 2.1.2; Azərbaycan dili 2.2.3.

• **Dərslərin tipi:** Yeni bilik və bacarıq forması

• **İş forması:** kollektiv və qruplarla iş

• **İş üsulları:** beyin həmləsi, mühazirə

• **Resurslar:** xəritə, dərslər, illüstrasiyalar, iş vərdisləri

Dərslərin gedişi.

• Motivasiya

Şagirdlərə qədim Yunanıstan dövlətinə aid bir neçə şəkil göstərirəm. “Gördüyünüz bu şəkillər, sizcə, hansı dövlətə, hansı mədəniyyətə aiddir?”, kimi istiqamətləndirici sual verməklə şagirdlərin qədim dövlət haqqında fikirlərini öyrənirəm. Hər biri öz fikrini bildirir, digərlərinin fikirləriylə müqayisə edir. Sonra Yunanıstan barədə qısa məlumat verirəm. Bu mərhələdə mühazirə üsulundan da istifadə edirəm. Məqsədim şa-

girdlərin təsəvvürlərini genişləndirməkdir. Daha sonra tədqiqat sualını elan edirəm: Yunanıstanda ilkin sivilizasiya və şəhər-dövlətlər nə zaman və necə yarandı?

• Tədqiqatın aparılması

Sınıf qruplara bölünür. Qruplara ad verilir.

I qrup: “Solon” II qrup: “Sparta” III qrup: “Demon” IV qrup: “Dori”

Suala cavab tapmaq üçün qruplarla iş aşağıdakı tapşırıqlar əsasında aparılır.

I Qrup – Krit və Mikena mədəniyyətlərinin Yunanıstan tarixində yerini təsvir edin. Yunanıstan tarixində hansı mədəniyyət daha tez yaranmışdır. Bu hadisələri zaman oxunda qeyd edin.

Qədimdövr																														
Əsrlər																					Əsrlər									
2	2	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	9	8	7	6	5	4	3	2	1	1	2	3	4	5	6
4	3	2	1	0	9	8	7	6	5	4	3	2	1	0	9	8	7	6	5	4	3	2	1	1	2	3	4	5	6	
Eradanəvvəl (e, ə)																						Bizimera (b.e)								

II qrup – Solonun Yunanıstan tarixində yerini müəyyənləşdirin.

III qrup – Yunan şəhər-dövlətlərində idarəetmə qaydalarını və sosial-iqtisadi münasibətləri təsvir edin.

IV qrup - Sparta şəhər-dövlətlərində idarəetmə qaydalarını təsvir edin.

- **Məlumatın mübadiləsi:** Müəyyən edilmiş zamanda şagirdlər cavabları hazırlayır və təqdim edirlər. Cavablar oxunur.

- **Məlumatın müzakirəsi:** Cavablar diqqətlə dinlənilir, müzakirə olunur və əlavələr edilir. Meyarlar əsasında qruplar qiymətləndirilir.

Qruplar	Təqdimat	Əməkdaşlıq	Faktların əhatəliyi və dəqiqliyi	Tapşırıqların vaxtında yerinə yetirilməsi	Nəticə
I					
II					
III					
IV					

- **Ümumiləşdirmə və nəticə:** Yunanıstanda qədim Krit, Mikena mədəniyyətlərinin, şəhər-dövlətlərin yaranması, dorilərin Lakonika və Messeniyanı ələ keçirmələri, Sparta dövlətinin yaranması şagirdlər tərəfindən mənimsənilir.

- **Yaradıcı tətbiqetmə:** "Afina demoslunun həyata" adı mətn tərtib edin.

- **Ev tapşırığı:** Cədvəli tamamlayın:

Yunanıstan tarixində baş vermiş ən mühüm hadisələr										
Hansı tayfalar yaşamışlar	Hansı qitədə yerləşir	Ən qədim mədəniyyətlər	Yunan şəhər-dövlətləri	Varlıqlar adlanırdı	Kastıblar adlanırdı	İdarə üsulu	Afinada bütün məsələləri həll edirdi (VIIəs)	Hərbi başçı adlanırdı	Dorilərin Cənubi Yunanıstanda tutduqları vilayətlər	Demosla aristokratları bərişirdi

Refleksiya və qiymətləndirmə:

Qiymətləndirmə meyarları:

- 1) təsviretmə 2) müəyyənləşdirmə

Zəif	Orta	Yüksək
Yunan şəhər-dövlətlərini tanıyır	Yunan şəhər-dövlətlərinin yaranması çətinliklə təsvir edir	Yunan şəhər-dövlətlərinin yaranması təsvir edir
Tarixi şəxsiyyət olan Solon Haqqında məlumat toplayır	Tarixi şəxsiyyət olan Solonun Yunanıstan tarixində oynadığı rolu çətinliklə müəyyən edir	Tarixi şəxsiyyət olan Solonun Yunanıstan tarixində oynadığı rolu asanlıqla müəyyən edir

Problemin aktuallığı. Tarix təlimi prosesinin səmərəli təşkili və şagirlərə zəruri bilik, bacarıq və vərdişlərin verilməsi istifadə olunacaq metodların necə seçilməsindən, onlardan necə istifadə edilməsindən asılıdır.

Problemin elmi yeniliyi. Təlimin səmərəliliyi onun təşkilati formasının, ən yeni metodlardan istifadənin düzgün seçilməsindən çox asılıdır.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalədə irəli sürülən təkliflər və nəticələr VI –IX siniflərdə tarix təliminin səmərəli şəkildə təşkil edilməsinə kömək edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Əmirov M.M. Tam orta məktəblərdə tarixin fəal / interaktiv təlimi metodikası Bakı: Yeni nəşr, 2011.
2. Kərimov Y.Ş Təlim metodları. Bakı: Poliqrav, 2007.
3. Nəzərov A. Müasir təlim texnologiyaları. Bakı: ADPU, 2012.
4. Veysov Z. "Fəal/interaktiv təlim" Bakı: Təhsil, 2007.
5. V-XI siniflər üçün ümumi tarix dərsləkləri. Bakı, 2010.

Kh. Ağamedova

EFFICIENCY OF ORGANIZATION OF THE TRAINING PROCESS AT THE COURSE OF GENERAL HISTORY IN VI-X CLASSES

SUMMARY

Historically, all the societies are concerned with bringing the knowledge they have gained to the new generation. Education is for this purpose. The purpose of the history education in secondary school is to create a system of historical concepts that summarize and systematize the knowledge of history of students.

X. Агамедова

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ОРГАНИЗАЦИИ ПРОЦЕССА ОБУЧЕНИЯ НА КУРСЕ ОБЩЕЙ ИСТОРИИ В VI-IX КЛАССАХ

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена эффективности организации процесса обучения, при преподавании общей истории. Автором отмечается, что процесс обучения в школе охватывает содержание, методы и формы организации обучения. В статье подчеркивается, что для эффективной организации уроков истории в VI-IX классах, а также для передачи ученикам необходимых знаний, умений и навыков важен выбор правильных методов.

Redaksiyaya daxil olub: 22.11.2017